
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2014 (год. XXIII), ISSN 2367-8585

ЦЯЛОСТНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ОТНОСИТЕЛНИ МЕСТОИМЕНЕНИЯ

Иван Г. Илиев. Теория на относителността.

**Българските относителни местоимения – произход и развой. Част I
и II. Пловдив: Весела, 2012.**

Изследването върху българските относителни местоимения изненадва с широтата на анализирания и привлечения за съпоставка материал както на синхронно и диахронно равнище, така и с географския си обхват. Авторът проучва развоя им, тръгвайки от най-старите писмени паметници, проследява наличието им в териториалните говори и употребата им в в книжовната и в книжовноразговорната реч, черпи материал и от художествената литература. Същевременно ползва примери от останалите славянски и други европейски езици, както и от езици като китайски, корейски, ескимоски, езици от Северна Америка, Африка и т.н.

Библиографската осведоменост е второто, което прави силно впечатление в рецензираната книга. Библиографията обхваща 60 страници, почти 1/3 от които са изследвания на латиница. Освен обемна, цитираната и използвана литература е много разнообразна. В нея са включени теоретични, езиковоисторически, лексикографски и други изследвания, съвместяващи традиционния с по-нови научни подходи към езиковите факти и явления. Обстойно са представени досегашните проучвания върху развоя и употребата на относителните местоимения в българския език.

Важно е да се отбележи, че И. Илиев подхожда критически към цитираните и ползвани източници и не спестява несъгласието си с определени тези, приемани за безспорни.

Изследването се състои от две основни части. Първата – Теория на относителността – е посветена на същността на понятията релативност (относителност), релативизация и атрибуция. Процесът на релативизация е свързан с превръщането на нерелативната фраза в релативна. Атрибуция е поясняването на име от определение. Атрибуцията преминава в релативизация, когато словосъчетание от прилагателно, сегашно деятелно или минало свършено деятелно причастие и съществително се развие в част от сложно съставно изречение с подчинено определително. Между атрибуция и релативност съществува зависимост. Те са прояви на една и съща категория. Изразяването ѝ в индоевропейските езици става с различни средства, но протича по еднакъв начин. Затова атрибуцията и релативността са взаимно свързани.

Отделните етапи на атрибуцията са представени с характерните за тях структурни модели. Проследен е преходът към релативизация както и проявленията ѝ в различни типове езици. Специално внимание е отделено на проблема релативност и словоред, на проблема релативизация или атрибуция чрез причастия или глаголно маркиране, на проблема за относителното подчинение.

В края на първата част се изяснява спецификата на българските относителни местоимения с оглед на относителното подчинение. Въз основа на това те се класифицират по четири критерия – според семантиката си, според формата си, според принадлежността си към определена част на речта, според отношението модалност/немодалност.

Втората част на изследването – Развой и произход на българските относителни местоимения – включва увод, десет глави и общи изводи.

Първа глава е посветена на критичен преглед на проучванията върху българските относителни местоимения.

Главите от II до V проследяват историческия развой на относителните местоимения за лица и предмети – *иже*, *къто*, *ъто*, *которы* и *кьторъи*, *кьи*; на относителните местоимения за признаци – *какъже*, *какъ*, *какъвъ*, *кьнато*; на относителните местоимения за размер и на относителните местоимения за количество *ѣликъ*(*же*), *коликъ*,

єлико(жє), *колкото*; на относителните местоимения за притежание – генитивните и дативни форми на *иже*, *кѣи*, *коѣорѣи*, както и специалните притежателно-относителни местоимения *ѹи*, *ѹѣа*, *ѹѣе*, *чийто*; съчетанията *дето/щото* + *анафорично* или *притежателно местоимение*.

В глава VI се анализират относителните местоимения от неутрален (среден) род – *ѹѣтото*, *коѣто*, *куѣрито*, *каквото/както/като*, *колик(ов)ото*, *дето*, *кенато*.

В VII глава са разгледани релативи с неместоименен произход (относителни псевдоместоимения) – *дето*, както и транспозиции на относителните наречия за време, количество, начин, причина в относителни местоимения.

Глава VIII е посветена на „относително”–модалните разширители при българските относителни местоимения – *колиждѣ*, *ащє*, *дѣ*, *та*, *жє*, *жѣ*, *жѣдѣ*, *ѹѣто*, *кѣѣто*, *какѣ*, **каково*, *люѣѣ*, *лиѣ*, *ѣѣ*, *ко*, *ли*, *годе*, частици *ѣо* и *сє*; показателно-местоименни разширители, разширители падежни окончания и наставки, предпоставени разширители **кѣдѣ* и *вѣсє*; разширители с глаголен произход, разширители заемки.

Разколебването на граматичните категории на относителните местоимения и преходът на местоименията в общи форми (глава IX) се свързват с явлението генерализация на релативите, както и с формалните противопоставяния при тях на основата на рода, числото, притежанието, партитивността, одушевеността, отрицанието, категориите покой/движение, директност/косвеност, на влиянието на гръцкия текст върху книжовните им употреби. Изяснени са и причините за появата на общи форми при релативите в езика ни.

Произходът на българските относителни местоимения се проследява в X глава. Тук се разглеждат местоименните основи и относителното подчинение; причините за налагане на относителна функция на **k^w*-основата, както и досегашното тълкуване на начините за приемане на релативна функция от нейна страна. Прави се синтез на възможните пътища за поява на относителна структура и за прехода на анафоричната към неопределително-въпросителна основа при релативите. Накрая се посочват факторите, наложили местоименията с **k^w*-основа като основни релативи.

В изследването си И. Илиев стига до извода, че относителната функция, която придобиват *k^w-основите, е резултат от вътрешно-езикова конкуренция между няколко алтернативи и всъщност няма замяна на анафоричната с въпросителна основа. Релативната функция се мотивира също и от показателни, въпросителни, неопределителни местоимения, включително и от наречия. Променят се както местоименията, така и множество спомагателни думи в праславянски, които по-късно играят ролята на разширители.

Друг съществен извод е, че развоят на явлението в историята на българския език намира обяснение и паралели на фона на състоянието в другите славянски езици, защото процесите са заложили още в праславянски. Особено важно в този смисъл е, че при средновековните преводи гръцките оригинали не се оказват определящи.

От значение е, че като субектно-обектен, българският език използва относителното местоимение и неговата разновидност – общия релатив – като основно средство за релативизация.

Приносен момент в изследването е мотивираното обособяване на относителните местоимения за количество от тези за размер.

Подобен подход към материала е иновативен и интересен, но крие известен риск от еkleктичност. При толкова сравнявани езици, някои от които със съвсем различна структура, е трудно да се успоредят особености и да се открие общото в конкретно проучвания клас, а също и в самата релативизация. Може би е добре да се посочат критерии при подбора на езиците, ползвани за съпоставка и позоваване.

В отделни случаи се наблюдава смесване на терминологията на традиционната граматика и на съвременни лингвистични теории, въпреки че авторът понякога разяснява съответствията. Необходимите терминологични уточнения биха могли да бъдат направени в началото на всеки раздел.

По-голямо внимание заслужава граничното положение на относителните и на останалите видове местоимения и местоименни наречия – като подвид на определен морфологичен клас, които на равнище синтаксис са вече и свързващо средство. А многоаспектността на проблема, наличието на синонимни или алтернативни

варианти при проявлението на релативизацията има пряко отношение към текстолингвистиката.

Споменатите пропуски и някои несполучливи технически издателски решения не намаляват високата научна стойност на изследването на И. Илиев. То е първото цялостно проучване върху произхода и развоя на относителните местоимения от праславянски и старобългарски до съвременния български език.

Ния Радева